

УДК: 372.834

Матвійчук А. В., к.філос.н., доцент, Олещицький Ю. Ю., ст. 5 курсу юридичного факультету (Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука, м. Рівне)

ВИКЛАДАННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПРАВА У ВИЩІЙ ШКОЛІ УКРАЇНИ: МЕНТАЛЬНИЙ АСПЕКТ

***Анотація.** У статті показано, що системне вивчення принципів права Європейського Союзу у вищій школі створює передумови до формування корпусу фахівців у різних галузях життя, чия професійна діяльність заснована на європейських цінностях. Обстоюється теза, що каталізатором для поширення знань про право, принципи та цінності Європейського Союзу в Україні повинні бути спеціальні освітні програми, за підтримки інститутів ЄС.*

***Ключові слова:** європейське право, європейські цінності, вища школа, ціннісна та юридична освіта.*

***Аннотация.** В статье показано, что системное изучение принципов права Европейского Союза в высшей школе создает предпосылки к формированию корпуса специалистов в различных областях жизни, чья профессиональная деятельность основана на европейских ценностях. Отстаивается тезис, что катализатором для распространения знаний о праве, принципах и ценностях Европейского Союза в Украине должны быть специальные образовательные программы, при поддержке институтов ЕС.*

***Ключевые слова:** европейское право, европейские ценности, высшая школа, ценностное и юридическое образование.*

***Annotation.** Researchers prove that learning of the European Union's principles of law at the high school creates preconditions to the formation of the experts' corps of in various life fields, whose professional activity is based on European values. The authors confirm that the catalyst to spread knowledge about law principles and values of the European Union should be special education programmes, supported by the EU institutions.*

***Key words:** European law, European values, high school, valuable and legal education.*

Заявлені у процесі створення Європейського Союзу (ЄС) завдання серед іншого передбачають формування спільного простору свободи, безпеки та правосуддя. Без цього не можливе досягнення цілей, що їх зокрема для ЄС визначає Амстердамський договір (Treaty of Amsterdam,

1996): посилення безпеки Союзу в усіх аспектах; підтримка міжнародного співробітництва; розвиток та консолідація демократії, повага прав людини та фундаментальних свобод.

Реалізація означених завдань поставила перед ЄС необхідність артикуляції на теоретичному рівні та втілення у суспільно-правову дійсність системи єдиних напрямів, цілей та принципів правової та суспільно-політичної діяльності. Цьому сприяли спільні для європейців правові цінності. Передусім йдеться про примат фундаментальних прав і свобод людини, шанування її життя та гідності. Поряд з цим принциповими для європейського правового простору є такі цінності як рівноправність, солідарність, демократія та правова держава. Усі означені цінності отримали своє формальне вираження у системі правових документів, що становлять основу європейського права, зокрема варто виділити Хартію основних прав Європейського союзу (Charter of Fundamental Rights of the European Union, 2000) та Лісабонський договір (Treaty of Lisbon amending the Treaty on European Union and the Treaty establishing the European Community, 2007), який також містить відповідний розділ.

Вказане вище дає підстави стверджувати, що практична реалізація європейських устремлінь української держави вимагає від вітчизняних спеціалістів ретельного та уважного вивчення феномену «європейського права» та європейських цінностей, що знаходяться в основі цієї правової системи. З іншого боку, як відзначає український дослідник Олександр Вишняков, для України шлях до Європейського Союзу є напрямом природного руху в рамках глобальних об'єктивних законів економічного і соціального розвитку та конкретної історичної ситуації [1]. При цьому, для України цей процес є, у першу чергу, процесом «десоветізації» та «десталінізації» законодавства і правового регулювання взагалі та, водночас, це процес пов'язаний із вирішенням фундаментального завдання формування нової за змістом правової культури, що ґрунтується на системі цінностей, які в нашій країні прийнято називати загальноєвропейськими.

Таким чином, прагнення України увійти у європейський соціокультурний (зокрема правовий) простір очевидно можливо реалізувати лише за умови вирішення завдання ціннісних трансформацій в українському суспільстві. У практичній площині, на наше переконання, свого роду каталізатором відповідних процесів в Україні може стати вивчення європейського права у вищій школі студентами – майбутніми фахівцями різних галузей.

Європейське право без перебільшення нині знаходиться в центрі дослідження сучасної юридичної науки України. Зокрема, європейське право як правова категорія, доктрина, наука і освітня дисципліна досліджені в працях таких науковців: О. Вишняков, В. Муравйов, П. Рабінович, К. Смирнова, О. Стрельцова, Ю. Шемшученко, О. Шпакович.

Водночас вітчизняні дослідження проблематики парадигмальних зрушень (зокрема ціннісних трансформацій) в освітній площині пов'язані з іменами таких науковців та практиків як В. Андрущенко, В. Бех, І. Бех, Г. Волинка, Л. Губерський, І. Зязюн, В. Кремень, В. Луговий, С. Максименко. Праці згаданих науковців становлять теоретико-методологічний фундамент нашого дослідження та дозволяють аргументовано розкрити висунуті нами тези.

Метою цієї статті є дослідження наукової актуальності системного вивчення та осмислення ідейного і ціннісного потенціалу європейського права та окреслення перспективи поширення знань європейського права через систему вищої школи України, що розглядається як важлива передумова створення загальноєвропейського простору правової культури в нашій країні.

Нині у науковій літературі України існує дискусія щодо того, що собою являє поняття «право Європейського Союзу» та суміжні з ним поняття «європейське право», «право Ради Європи», «європейський правовий простір». Експерти вважають, що така понятійна невизначеність пов'язана із існуванням різних європейських організацій, кожна з яких має свою систему правових норм [2, с. 11]. Водночас зарубіжна доктрина європейського права, представлена науковцями країн Західної Європи, характеризується неоднозначністю у визначенні поняття «європейське право», яке трактується у вузькому та широкому розумінні. Останнє до європейського права відносить систему норм, прийнятих не тільки Європейським Союзом, а й Радою Європи, Західноєвропейським Союзом (ЗСС), Організацією з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ), Європейської асоціацією вільної торгівлі (ЄАВТ) та Організацією європейського економічного співробітництва (ОЄЕС). Причому членами ОБСЄ та ОЄЕС є також держави, які не належать географічно до Європи (Австралія, Канада, Мексика, США, Туреччина, Японія тощо) [2, с. 11-12].

Щодо української доктрини європейського права, то вона загалом використовує західноєвропейські підходи до визначення поняття «європейське право», при чому саме у широкому його значенні. Тобто, поняття європейське права, якого дотримуються українські автори (зокрема, В. Муравйов, К. Смирнова, О. Стрельцова та інші), охоплює правовий порядок європейських організацій і об'єднань, до яких належать Європейський Союз, Рада Європи, ОБСЄ, ЄАВТ, ЗСС та інші міжурядові європейські організації. До того ж під термін «європейське право» підпадають міжнародно-правові механізми взаємодії держав Європи. У цьому зв'язку, наприклад, правове регулювання зони Шенгену із самого початку його зародження у 1985 році також розглядається у контексті створення європейського права.

Ще одна важлива та загальновизнана теза щодо феномену європейського права полягає в тому, що його характерною особливістю є наявність потужної аксіологічної складової. Норми європейського права

ґрунтуються на спільних для європейців цінностях, що підтверджується низкою нормативних актів, частина з яких згадувалася вище і до яких варто додати такий фундаментальний документ як Договір про Європейський Союз (Maastricht Treaty, 1992), що містить посилання на Європейську конвенцію про захист прав людини і основних свобод, яку було ухвалено в рамках Ради Європи [3].

Необхідно наголосити, що тема спільних цінностей для Європейського Союзу є пріоритетною. Так, Хартія основних прав Європейського союзу (Charter of Fundamental Rights of the European Union, 2000) прямо вказує, що Європейський Союз сприяє збереженню та розвитку загальних цінностей за умови обов'язкової поваги до розмаїття культур і традицій народів Європи, так само, національної самобутності держав-членів і організації їх публічної влади на національному, регіональному та місцевому рівнях. Такий підхід є абсолютно виправданим, адже нині ціннісного виміру набувають усі аспекти людського буття у світі – внутрішнє життя людини та різноманітні екзистенціальні аспекти її буття (віра, релігія, політичне життя, матеріальні умови існування, економіка, соціальний порядок, мораль, мистецтво, наука) [4].

Таким чином, вирішення завдання інтеграції України до Європейського Союзу неможливе без долучення до простору європейської правової культури та цінностей, що постають її фундаментом. З іншого боку, європейцям годі сподіватися на створення простору свободи, безпеки та правосуддя, якщо поруч існуватимуть держави та народи, що не поділятимуть європейські цінності та не розбудовуватимуть національну правову реальність у відповідності до європейської правової традиції, зокрема не володітимуть знаннями про європейське право.

Сьогодні вивчення європейського права входить до програми підготовки майбутніх українських юристів багатьох вітчизняних навчальних закладів. Це, зокрема, засвідчують навчальні плани підготовки студентів-правників освітньо-кваліфікаційного рівня бакалавр Львівського національного університету імені Івана Франка, Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки (м. Луцьк), Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені академіка Степана Дем'янчука (м. Рівне), в яких дисципліна «Основи права Європейського Союзу» входить до нормативної частини циклу дисциплін професійної і практичної підготовки майбутніх юристів. Означена дисципліна передбачає вивчення широкого кола як теоретичних, так і практичних питань, що стосуються національно-правових і специфічних міжнародно-правових інструментів, які забезпечують функціонування Європейських Співтовариств та Європейського Союзу, регулюють їх відносини з країнами-членами та узагальнюють досвід європейських держав у галузі економічної, політичної та соціально-культурної інтеграції. Як правило

курс «Основи права Європейського Союзу» містить розділ, що присвячений історії виникнення Євросоюзу та становленню його інституцій. Окрема увага обов'язково приділяється джерелам права Європейських Співтовариств та Європейського Союзу.

Між тим, інтеграційні процеси, що відбуваються нині в Європі попри їх складність та подекуди проблематичний характер мають одну важливу властивість: вони є справою не лише національних лідерів та урядів, але й широкої громадськості. Так само і процес долучення до європейського політичного та культурного простору України не можливий лише зусиллями центральних органів влади. Це має стати справою державних управлінців різних ланок, підприємців, науковців, громадських діячів та активістів неурядових організацій.

Отже, можна стверджувати, що дисципліна «Основи права Європейського Союзу» має вийти за межі навчальних планів підготовки майбутніх юристів та стати обов'язковим елементом вищої освіти в Україні. Запровадження вивчення основ права Європейського Союзу у систему підготовки фахівців різного профілю створить передумови для формування корпусу політиків, управлінців, фахівців у різних сферах життєдіяльності, професійна діяльність яких ґрунтуватиметься на загальноєвропейських цінностях і, водночас, на рівні свідомості «імплементуватиме» принципи та цінності права Європейських Співтовариств та Європейського Союзу в українське повсякдення. У цих пропозиціях розвинута теза українського мислителя Миколи Амосова щодо взаємодії різних когнітивних або інтелектуальних систем [5, с. 387]. Тобто, ми вважаємо, що залучення знань про європейське право до системи теоретичних та практичних знань сучасного українця призведе до передачі (трансляції) деяких специфічних особливостей (рис, характеристик) даної правової системи до системи культурних (зокрема, правових) уявлень та орієнтацій українців.

З іншого боку, результатом опредмечування набутих знань про європейські правові реалії та цінності, на яких ґрунтується право Європейських Співтовариств та Європейського Союзу, може стати розбудова цілісної картини світу та здійснення повсякденної практики, що їй відповідатиме. Зовні цей процес буде подібний до того, що його український дослідник Володимир Звіглярнич окреслив як процес перетворення певних знань на світоглядні установки людських вчинків, з одного боку, та як виявлення соціально-інституціоналізованих форм людської діяльності, що відкривають максимальний простір для всебічної активізації творчих потенцій особистості й визначають гуманістичні орієнтири процесу раціоналізації людської життєдіяльності, з іншого [6, с. 47].

У контексті обґрунтування актуальності та необхідності системного вивчення і осмислення ідейного та ціннісного потенціалу європейського права через систему вищої школи варто наголосити, що формування

особистості з високим рівнем правової культури та в душі європейських цінностей повинне передбачати продуману, логічно побудовану систему навчання та виховання. При цьому така система має передбачати два рівні – зовнішній та внутрішній.

Зовнішній рівень, має складатися з сукупності навчальних та виховних методик, які сприяють залучення особистості до ознайомлення: 1) з історією виникнення та інституціоналізації Європейського Союзу; 2) з системою нормативно-правових актів, що становлять фундамент ЄС; 3) з правовою та інституційною системою Європейського Союзу на поточний момент; 4) зі специфікою законотворчості у європейських співтовариствах та Європейському Союзі; 5) із сутністю системи управління у ЄС; 5) з особливостями технології прийняття політичних та управлінських рішень у європейських співтовариствах і Європейському Союзі.

Внутрішній рівень формування правової особистості у контексті європейської правової традиції та цінностей самонавчання та самовиховання повинен передбачати створення передумов для заохочення та здійснення особистістю внутрішньої інтелектуальної та емоційної діяльності зміст якої полягатиме: 1) у самостійному осмисленні інтеграційного досвіду Європи у ХХ сторіччі шляхом ознайомлення із працями ідеологів та практиків розбудови ЄС (зокрема, таких видатних постатей як Жан Монне, Вінстон Черчилль, Шарль де Голль, Роберт Шуман, Жорж Помпиду, Г'єр Вернер, Лео Тіндерманс, Ганс-Дітріх Геншер, Жак Делор); 2) у глибокому та вдумливому опрацюванні документів Європейського Союзу, що розкривають сутність обстоюваних ним цінностей з подальшим формуванням відповідних ціннісних (зокрема правових) орієнтирів; 3) у внутрішньому емоційному осягненні сутності європейської духовної спадщини як основи інтеграційних процесів у Євросоюзі та вагомої передумови щодо сприйняття та здійснення як внутрішніх перетворень (індивідуальних), так і зовнішніх (суспільних).

Інтегральна взаємодія двох означених вище рівнів освіти та навчання відкриває шлях до формування особистості в душі європейських цінностей без чого не можливо уявити спільний для європейських країн та народів простір правової культури. Переконані, що вирішення означеного завдання повинне стати одним з пріоритетів української освіти. Тим більше що воно добре корелюється із завданнями, які визначені Національною стратегією розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки. У документі, що був ініційований III Всеукраїнським з'їздом працівників освіти та 10 вересня 2012 року розглянутий і схвалений урядом України, вказано, що зусилля органів управління освітою всіх рівнів, науково-методичних служб за підтримки всього суспільства та держави мають бути зосереджені на реалізації пріоритетних напрямів розвитку освіти, подоланні наявних проблем, вирішенні перспективних завдань сталого розвитку, серед яких

побудова ефективної системи національного виховання на засадах загальнолюдських, полікультурних, громадянських цінностей, забезпечення фізичного, морально-духовного, культурного розвитку дитини, формування соціально зрілої творчої особистості, громадянина України і світу, підготовка молоді до свідомого вибору сфери життєдіяльності [7, с. 10].

Зрештою необхідно наголосити, що завдання ціннісних трансформацій в українському суспільстві, а також утвердження принципів європейської правової традиції шляхом поширення знання про європейське право очевидно потребують переосмислення наявного теоретичного та практичного педагогічного досвіду у сфері правового виховання та освіти з метою переорієнтації навчально-виховного процесу на досягнення озвучених цілей – підвищення загальної правової культури та формування особистісної готовності діяти, керуючись новими європейськими стандартами поведінки. При цьому, тут не обійтися без впровадження нових інноваційних підходів, що зумовлено одразу кількома чинками: 1) змістом проблем, що постали перед українським суспільством щодо формування належного рівня правової культури; 2) невідповідністю наявних освітніх технологій поставленим завданням та необхідністю створення нових; 3) змістом запланованих для досягнення результатів (трансформації правової свідомості сучасного українця).

Зважаючи на це, не буде перебільшенням сказати, що освітні інновації орієнтовані на утвердження принципів та цінностей європейської правової традиції можуть стати логічною і доречною складовою загальних інноваційних процесів в українській освіті та у суспільстві загалом. В рамках освітніх інноваційних процесів, вивчення європейського права шляхом опанування курсу «Основи Європейського права» у вищій школі покликане запропонувати адекватні відповіді на запити українського соціуму, зокрема, визначити пріоритетні засади розвитку особистості та сформувати нові європейські за змістом соціокультурні цінності.

Сукупність наявних політичних, соціальних та економічних проблем, досвід вирішення яких є у європейців, вимагає спеціально підготовлених людей, актуалізує нові вимоги до рівня їх правової компетентності та відповідальності. При чому, як і загалом в сучасній освіті, акцент має переноситися з необхідності засвоєння певної суми знань про те чи інше явище (наприклад європейське право) на цілеспрямоване формування зорієнтованої на цінності європейського суспільства та права особистості.

Формування спільного простору свободи, безпеки та правосуддя, що заявлене як одне з найголовніших завдань Європейського Союзу неможливе без забезпечення загальноєвропейського простору правової культури та інтеграції до нього тих народів, які поки що формально не належать до Європейського Союзу. При цьому така інтеграція має відбуватися не лише на рівні політичного істеблїшменту та державних

структур – це має стати справою державних управлінців різних ланок і представників громадянського суспільства. Тому, виникає необхідність запровадження більш широкого вивчення основ права Європейського Союзу у вітчизняних вищих навчальних закладах, адже в такий спосіб можна створити передумови для формування корпусу політиків, управлінців, фахівців у різних сферах життєдіяльності, професійна діяльність яких ґрунтуватиметься на загальноєвропейських цінностях.

Потужним прискорювачем подібних інтегративних процесів безумовно є освіта, зокрема такий її важливий інститут як вища школа. Традиційно, саме на неї покладатиметься завдання підготовки не лише професіонала високого класу, але й формування особистості, яка володіє духовним потенціалом щодо сприйняття та здійснення як внутрішніх так і суспільних перетворень. При цьому, окрему увагу слід приділяти ціннісному вихованню, адже у сучасному світі ціннісного виміру набувають усі аспекти людського буття, а самі цінності стають фундаментальною основою інтерпретації та перетворення навколишньої дійсності.

Зважаючи на вище означене, ми переконані, що дисципліна «Основи права Європейського Союзу» має вийти за межі навчальних планів підготовки лише майбутніх юристів та стати обов'язковим елементом вищої освіти в Україні. Вважаємо, що спеціальні освітні програми за підтримки інституцій ЄС могли б стати каталізатором поширення знань про принципи та цінності, на яких ґрунтується право Європейського Союзу, що, безперечно, сприятиме створенню загальноєвропейського простору правової культури в Україні.

1. Вишняков О. К. Програма інтеграції України до Європейського Союзу: правові перспективи / Сучасний конституціоналізм та конституційна юстиція: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. Жовтень, 2000 / За ред. С. В. Ківалова, М. П. Орзіх. – Бібліотека журналу «Юридичний вісник». – Одеса: Юридична література, 2001. – С. 321–323. 2. Муравйов В. Європейське право: правова категорія, доктрина, наука. / В. Муравйов, К. Смирнова // Європейське право – 2012. – № 1. – С. 11–24. 3. Лісабонські консолідовані договори про Європейський Союз і функціонування Європейського Союзу / пер. та наук. ред. В. І. Муравйов. – К., 2010. – 231 с. 4. Слостенин В. А. Аксиологический аспект содержания современного педагогического образования / В. А. Слостенин, Е. И. Артамонова // Педагогическое образование и наука. – 2002. – № 3. – С. 4–9. 5. Проблемы мышления в современной науке / Под ред. П. В. Копнина и М. Б. Вильницкого / – М.: «Мысль», 1964. – 470 с. 6. Звіглянич В. О. Знання та особистість / В. О. Звіглянич // Філософська та соціологічна думка. – 1990. – № 1. – С. 47–56. 7. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки. [on-line] // Міністерство освіти молоді та спорту України – К., 2012. – 37 с. – Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua/images/files/news/12/05/4455.pdf>

Рецензент: д.пед.н., професор Дем'янчук А. С.